

İbn Abdilberr'in et-Tekassî'si Üzerine Bir Zeyl

Üzeyir DURMUŞ¹

Öz

Muvatta', merfû' hadisler yanında çok sayıda mevkûf ve maktû' hadis de içeren bir eserdir. Bazı muhaddisler, Muvatta'daki merfû' rivâyetleri diğerlerinden ayırıp müstakil kitaplarda bir araya getirmeyi gerekli görmüşlerdir. İbn Abdilberr de bunlardan biridir. O Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivâyetini esas alarak kaleme aldığı et-Tekassî adlı eserinde, tespit ettiği merfû' rivâyetleri Mâlik'in hocalarının isimlerine göre alfabetik olarak sıralamıştır. Tekassî'de 800 muttasıl, 62 muttasıl olmayan rivâyet yer almaktadır. Ayrıca İbn Abdilberr eserin sonuna, Leysî nüshasında olmayan fakat başka Muvatta rivayetlerinde olan 67 hadis eklemiştir. Leysî nüshasından alınan rivâyetler incelendiğinde bunların 9 tanesinin mükerrer olduğu ve 3 tanesinin de aslında Leysî nüshasında bulunmadığı görülmüştür. Dolayısıyla Tekassî'de 850 merfû' rivâyet yer almaktadır. İbn Abdilberr, eserinde sarâhaten merfû' rivâyetlerin yanında zaman zaman hükmen merfû' rivâyetlere de yer vermiştir. Ancak bir kısım hükmen merfû' rivâyetleri dışarıda bırakması çelişik bir durum oluşturmaktadır. Bu nedenle ya bütün hükmen merfû' rivâyetler esere dâhil edilmeliydi ya da eser sadece sarâhaten merfû' rivâyetlerden oluşmalıydı. Tekassî'ye zeyl mahiyetindeki bu makaleyle, belirtilen çelişki giderilmeye çalışılmıştır. Zeyle, merfû' rivâyeti de bulunan mevkûf rivâyetler dâhil edilmiştir. Zira bunların hükmen merfû' olacağı açıktır ve tartışmasızdır. Bu kapsamda inşâ edilen zeyl, Muvatta'ın Leysî nüshasında tespit edilen 13 konuyla ilgili 26 rivâyetten oluşmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Hadis, Mâlik, İbn Abdilberr, Muvatta, et-Tekassî, Leysî

An Addendum On Ibn Abdilberr's et-Takassî

Abstract

Muwatta' is a work that includes marfu' hadiths as well as numerous mawquf and maqtu' hadiths. Some muhaddis considered it necessary to decouple the marfu' narrations in Muwatta from the others and put them together in separate books. Ibn Abd al-Barr is one of them. In his work named al-Takassî, which he wrote based on the narration of Yahya b. Yahya al-Laysî, he listed the narrations he found alphabetically according to the names of Malik's teachers. There are 800 connected narrations and 62 disconnected hadiths in al-Takassî. In addition, Ibn Abd al-Barr added 67 hadiths to the end of the work, which are not in the Laysi copy, but are in other Muwatta narrations. When the narrations taken from the Laysî copy were examined, it was seen that 9 of them were duplicates and 3 of them were not actually in the Laysi copy. Therefore, there are 850 marfu' narrations in al-Takassî. Ibn Abd al-Barr has included openly marfu' narrations in his work from time to time in addition to implicit marfu' narrations. However, the fact that he left out the narrations because of a part of the judgment constitutes a contradictory situation. For this reason, either all marfu' narrations should have been included in the work by decree, or the work should have consisted only of openly marfu' narrations. With this article, which is an addendum to al-Takassî, the stated contradiction has been tried to be resolved. In addition, the mawquf narrations, which are also the narrations of marfu, are included. Because it is clear that these will be merfu' by judgment, and it is indisputable. The addendum built in this context consists of 26 narrations related to 13 subjects identified in the Laysî copy of Muwatta.

Key words: Hadith, Mâlik, Ibn Abd al-Barr, Muwatta, al-Takassî, Laysî.

¹ Doç. Dr. - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, uzeyirdurmus@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1776-6160

Giriş

İmâm Mâlik'in *Muvatta*'ı, merfû' hadisler yanında çok sayıda mevkûf ve maktû' hadis içeren musannef tarzı bir hadis kitabıdır. Mevkûf ve maktû' hadislerinin çok fazla olması nedeniyle bazı muhaddisler *Muvatta*'daki merfû' hadisleri müstakil bir kitapta derlemeye gerek duymuşlardır. Bu amaçla yazılan eserlerin en kapsamlı olanı tespit edebildiğimiz kadarıyla Endülüslü meşhur muhaddis ve fakih İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071)² Leysî nüshasını esas almak sûretiyle kaleme aldığı *et-Tekassî* adlı çalışmasıdır.

İbn Abdilberr bu eserine, sarâhaten merfû' olan hadislerin yanı sıra merfû' versiyonları da bulunan bazı hükmen merfû' rivâyetleri de almıştır. Ancak aynı özellikteki bir kısım hükmen merfû' *Muvatta*' rivâyetlerine eserinde yer vermemiştir. Bunun sebebi bilinçli bir tercih mi yoksa zuhûl mü bilemiyoruz. Bununla birlikte eserin bütünlüğü açısından ya hiçbir hükmen merfû' rivâyete yer verilmemesi ya da tümüne yer verilmesi gerektiğini değerlendiriyoruz. Dolayısıyla, bu eksikliğin bir zeyl çalışmasıyla giderilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hükmen merfû' rivâyetler konusu kapsamı itibariyle oldukça ihtilaflıdır. Biz bu ihtilaflara girmeden hükmen merfû' sayılan sadece bir türe; merfû' versiyonu da bulunan mevkûf rivâyetlere odaklanacağız. Zira merfû' bir aslı bulunan rivâyetlerin, bazı râvilerce mevkûf olarak nakledilseler de gerçekte merfû' olduklarında şüphe yoktur. Bunun, üzerinde tartışmaya gerek duyulmayacak kadar net bir konu olduğu kanaatindeyiz. Nitekim İbn Abdilberr de bu tür rivâyetlerin bir kısmını hükmen merfû' kabul ederek *et-Tekassî*'ye almıştır. Bunların birkaçı aşağıda zikredilmiştir:

مالك، عن مسلم بن أبي مريم عن أبي صالح السمان عن أبي هريرة أنه قال: "نساء كاسيات عاريات مائلات مميلات لا يدخلن الجنة ولا يجدن ريحها وريحها يوجد مسيرة خمسمائة سنة."

Mâlik→Müslim b. Ebî Meryem→Ebû Sâlih es-Semmân→Ebû Hüreyre şöyle demiştir: "Meyleyen meylettiren giyinik çıplak kadınlar asla cennete giremeyecek, onun kokusu 500 yıllık mesafeden bile duyulduğu halde kokusunu bile duyamayacaklardır."³

مالك، عن عمه أبي سهيل بن مالك عن أبيه عن أبي هريرة أنه قال: "إذا دخل رمضان فتحت أبواب الجنة وغلقت أبواب النار وصفدت الشياطين."

Mâlik→Ebû Süheyl b. Mâlik→Ebû Süheyl'in babası Mâlik→Ebû Hüreyre şöyle demiştir: "Ramazan girince cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapatılır ve şeytanlar zincire vurulur."⁴

مالك، عن زيد بن أسلم أنه كان يقول: ما من داع يدعو إلا كان بين إحدى ثلاث: إما أن يستجاب له، وإما يدخر له، وإما أن يكفر عنه.

² Bkz. Leys Suûd Câsim. "İbn Abdülber en-Nemerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları), 19/269 vd.

³ İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 214. Müslim, aynı hadisi yine Ebû Hüreyre'den merfû' olarak rivâyet etmektedir. Bkz. Müslim, "Libâs", 125 (No. 2128).

⁴ İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 252. Buhârî, aynı hadisi yine Ebû Hüreyre'den merfû' olarak rivâyet etmektedir. Bkz. Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 11 (No. 3277).

Mâlik→Zeyd b. Eslem şöyle derdi: “Duâ eden şu üç şeyden birine ulaşır: Ya duasına icabet edilir ya onun için bu dua (sevap olarak kıyamet gününe) saklanır veya günahlarına keffâret kılınır.”⁵

Görüldüğü üzere İbn Abdilberr, bazı mevkûf hatta maktû’ rivâyetleri merfû’ versiyonları da olduğu için hükmen merfû’ kabul etmiştir. Ancak zeyl kısmında kaydedeceğimiz yine bu türden bazı rivâyetleri *et-Tekassî*’ye eklememiştir ki bu bir çelişki oluşturmaktadır.

Bu çalışmada önce *et-Tekassî* hakkında kısa bir tanıtıma, sonra da onda eksik bırakıldığını düşündüğümüz 26 hükmen merfû’ *Muvatta*’ rivâyetini içeren bir zeyle yer verilecektir:⁶

1. *et-Tekassî*’ye Dâir

İbn Abdilberr olarak ma’rûf, muhaddis ve Mâlikî fakih Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071), *Muvatta*’ın Leysî nüshası üzerine 3 çalışma yapmıştır:

1. *et-Temhîd limâ fi’l-Muvaţta’ mine’l-me’ânî ve’l-esânîd*: İbn Abdilberr bu eserinde *Muvatta*’da yer alan muttasıl olsun olmasın bütün merfû’ rivâyetleri bir araya getirmiş ve şerh etmiştir.

2. *el-İstizkârü’l-câmi’ li-mezâhibi fukahâ’i’l-emşâr ve ‘ulemâ’i’l-aqtâr fîmâ tezâmmenehü’l-Muvaţta’ min me’ânî’r-re’y ve’l-âşâr*: İbn Abdilberr, bu eserinde ise *Muvatta*’daki mevkûf ve maktû’ hadisleri derleyip şerh etmiştir.

3. *et-Tekassî li-ḥadîsi’l-Muvaţta’ ve şüyûhi’l-İmâm Mâlik*: Bu eser, sadece *Temhîd*’deki hadisleri içeren bir çalışmadır. Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“*et-Temhîd*’e kısa bir giriş niteliğindedir. Müellifin sadece Hz. Peygamber’in hadislerini alıp âlimlerin görüşlerine, mezheplerin anlayışlarına ve ihtilâflarına temas etmemesi sebebiyle eser *Tecridü’l-Temhîd limâ fi’l-Muvaţta’ mine’l-me’ânî ve’l-esânîd* adıyla da anılmaktadır. *et-Temhîd*’in bir sözlüğü niteliğinde olduğu için âlimlerin, muhtasar oluşundan dolayı da hadis talebelerinin büyük ilgisini kazanan eserdeki biyografiler müellif tarafından Mağrib alfabesine göre sıralanmış, fakat yayımlanırken yaygın alfabetik sıra esas alınmıştır. Eser Kahire’de (1350/1931) ve Beyrut’ta (ts. [Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye]) neşredilmiş olup sonunda müellifin *ez-Ziyâdât* adlı risâlesi yer almaktadır.”⁷

İbn Abdilberr *et-Tekassî*’yi, Leysî nüshasındaki muttasıl olan ve olmayan merfû’ rivayetleri bir araya toplamak amacıyla kaleme almıştır. Eser, hadislerin alındığı Mâlik’in hocalarının isimlerine göre alfabetik bir sıralama içermektedir. İki ana bölümden oluşan eserin birinci bölümünde 800 muttasıl, ikinci bölümünde 62 muttasıl olmayan Leysî rivâyeti

⁵ İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 97. İbn Abdilberr *et-Temhîd*’de bu hadisin merfû’ versiyonunu Ebû Saîd el-Hudrî’den nakletmektedir. Bkz. İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, 5/344.

⁶ İbn Abdilberr’in dışarıda bıraktığı hükmen merfû’ rivâyetler farklı kıstaslara göre çoğaltılabilir. Biz burada, merfû’ versiyonunun varlığı açık olan nakilleri esas almış bulunuyoruz.

⁷ Bkz. Leys Suûd Câsim, “İbn Abdülber en-Nemerî”, TDV İslam Ansiklopedisi, 19/269-272.

yer almaktadır. Eserin sonundaki ek bölümde Leysî nüshasında bulunmayan 67 rivâyet nakledilmiştir. Ancak eserde bazı tekrarlar olduğu için olsa gerek İbn Abdilberr toplam hadis sayısını 862 değil 853 olarak vermektedir.⁸ Nitekim kitabı incelediğimizde, İbn Abdilberr'in dediğini doğrulayan şu verilere ulaştık:

- a) 306. hadis 425. hadis olarak tekrar edilmiştir.⁹
- b) 314. hadis 331. hadis olarak tekrar edilmiştir.¹⁰
- c) Tek hadis üçe bölünüp 447, 448 ve 449 şeklinde numaralanmıştır.¹¹
- d) 493. hadis 517. hadis olarak tekrar edilmiştir.¹²
- e) 274. hadis 488. hadis olarak tekrar edilmiştir.¹³
- f) 69. hadis 332. hadis olarak tekrar edilmiştir.¹⁴
- g) 490. hadis 491. hadis olarak tekrar edilmiştir.¹⁵
- h) Tek hadis ikiye bölünüp 625 ve 626 olarak numaralanmıştır.¹⁶

Yukarıda belirttiğimiz 6 tekrarı ve fazladan 3 numaralandırmayı 862'den çıkardığımızda İbn Abdilberr'in dediği gibi 853 sayısına ulaşmış oluyoruz.

et-Tekassî'de dikkat çeken bir durum da Leysî nüshasında yer alan merfû' rivâyetleri derlemek üzere yazıldığı halde o nüshada bulunmayan 3 hadis içermesidir.¹⁷ Dolayısıyla eserde Leysî nüshasından derlenen merfû' hadis sayısı 850 olmaktadır.

Aşağıdaki zeyl bölümünde zikredilecek olan 26 rivâyeti bu sayıya eklersek Leysî nüshasındaki toplam merfû' rivâyet sayısı 876 olmaktadır.

2. Tekassî Zeyli

Tekassî'de bulunması gerektiği halde onda yer almayan merfû' rivâyetler geneli itibarıyla hükmen merfû' hadislerdir. Ağırlıklı olarak ibadetlerin şekil ve içerikleriyle ilgili bu tür rivâyetlerde belirtilen hususların bir sahâbî tarafından kendi düşüncesine göre şekillendirilmiş olması mümkün değildir. Zira hiç kimsenin ibâdetler konusunda belirleyici olması mümkün değildir.

Tekassî'de zikredilmeyen fakat Leysî nüshasında bulunan hükmen merfû' *Muvatta'* rivâyetleri şunlardır:

⁸ İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 522.

⁹ Bkz. İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 219, 273.

¹⁰ Bkz. İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 221, 227.

¹¹ Bkz. İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 287 vd.

¹² Bkz. İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 310, 319.

¹³ Bkz. İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 197, 308.

¹⁴ Bkz. İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 67, 227.

¹⁵ Bkz. İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 308, 309.

¹⁶ Bkz. İbn Abdilberr, *et-Tekassî*, s. 386. Hadisin üçüncü cümlesi de burada zikredilmemiştir.

¹⁷ Bkz. 145. hadis (s. 117), 721. hadis (s. 441) ve 859. hadis (s. 519).

2.1. Namazda Burun Kanaması

۱- حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ؛ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا رَعَفَ انْصَرَفَ فَنَوَضًا، ثُمَّ رَجَعَ فَبَنَى وَلَمْ يَتَكَلَّمْ. 18

۲- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ؛ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ كَانَ يَرُغِفُ، فَيَخْرُجُ فَيَغْسِلُ الدَّمَ عَنْهُ، ثُمَّ يَرْجِعُ فَيَبْنِي عَلَى مَا قَدْ صَلَّى. 19

۳- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُسَيْطٍ اللَّيْثِيِّ؛ أَنَّهُ رَأَى سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ رَعَفَ وَهُوَ يُصَلِّي، فَأَتَى حُجْرَةَ أُمِّ سَلَمَةَ -رُوحِ النَّبِيِّ -، فَأَتَى بِوَضُوءٍ فَنَوَضًا، ثُمَّ رَجَعَ فَبَنَى عَلَى مَا قَدْ صَلَّى. 20

Muvatta'da rivâyet edilen bu üç hadiste, namazda burnu kanayanın gidip akan kanı yıkaması ve abdest alıp konuşmadan geri dönerek namazına devam etmesi şeklindeki sahâbî uygulamaları nakledilmektedir. Bu tür ibâdet konularında sahâbîlerin ictihadla hareket etmesi mümkün değildir, bu durumda abdest bozulsa bile tekrar abdest alınarak namaza devam edilebileceği hükmü Peygamberden (s.a.v.) öğrenilmiş olmalıdır. Nitekim böyle yapılmasını emreden merfû' hadisler de vardır. Abdürrezzâk'ın *Musannef*'indeki şu rivâyet de bunlardan biridir.

عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِيهِ، يَرْوِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: "إِذَا رَعَفَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ أَوْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ، فَإِنْ كَانَ قُلَسًا يَغْسِلُهُ، أَوْ وَجَدَ مَذْيًا فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ، ثُمَّ يَرْجِعْ إِلَى مَا بَقِيَ مِنْ صَلَاتِهِ، وَلَا يَسْتَقْبِلْهَا جَدِيدًا، وَهُوَ مَعَ ذَلِكَ لَا يَتَكَلَّمُ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى مَا بَقِيَ مِنْ صَلَاتِهِ." 21

Şu halde sahâbenin bu uygulaması, ictihâda değil sünnete dayanmaktadır. O halde ilgili mevkûf hadisler hükmen merfû'dur.

2.2. Yatarak Uyuyan Kimsenin Abdestinin Bozulması

۴- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَالَ: "إِذَا نَامَ أَحَدُكُمْ مُضْطَجِعًا فَلْيَتَوَضَّأْ." 22

Muvatta'da zikredilen bu mevkûf hadis yatarak uyumanın abdesti bozduğunu ifade etmektedir. Makul olan, abdestin alınışı, abdest gerektiren işler, abdest bozan şeyler gibi ibadet konularında sahâbenin verdiği fetvaların Peygamber'den (s.a.v.) öğrenilen bilgilere dayanmasıdır. Nitekim Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde bulunan şu hadis, yatarak uyumanın abdesti bozduğunu Rasûlullâh'ın (s.a.v.) söylediğini göstermektedir:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْجُدُ وَيَنَامُ وَيَنْفُخُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ. قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: "صَلَّيْتَ وَلَمْ تَتَوَضَّأْ وَقَدْ نِمْتَ؟" فَقَالَ: "إِنَّمَا الْوُضُوءُ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا."

Ebû Dâvûd, hadisi naklettikten sonra, münker olduğunu belirtmiştir. Bu durum, bu sözün Rasûlullâh'a aidiyeti noktasında şüphe oluştursa da zikrettiğimiz ilkesel yaklaşım geçerliliğini korumaktadır.

2.3. Cünüpkken uyumak ve yemek için abdest alınması

۵- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ؛ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ أَوْ يَطْعَمَ وَهُوَ جُنُبٌ غَسَلَ وَجْهَهُ، وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ، ثُمَّ طَعِمَ أَوْ نَامَ. 23

18 Muvatta', "Tahâret", 46.

19 Muvatta', "Tahâret", 47.

20 Muvatta', "Tahâret", 48.

21 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 2/341 (No. 3618).

22 Muvatta', "Tahâret", 10.

Bu mevkûf rivâyet, cünübün uyumak veya yemek istediğinde abdest alması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim merfû' rivâyetlerde de cünüpken uyumak veya yemek isteyenlere abdest almaları tavsiye edilmektedir. Konuyla ilgili hadislerden biri şöyledir:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ جُنُبًا، فَأَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ أَوْ يَنَامَ، تَوَضَّأَ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ.²⁴

2.4. Guslü gerektiren cinsel ilişki

٦- حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، وَعُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، وَعَائِشَةَ -زَوْجَ النَّبِيِّ-: كَانُوا يَقُولُونَ: "إِذَا مَسَّ الْخِتَانُ الْخِتَانَ فَقَدْ وَجِبَ الْغُسْلُ".²⁵

٧- وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، أَنَّهُ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ -زَوْجَ النَّبِيِّ-: "مَا يُوجِبُ الْغُسْلُ؟" فَقَالَتْ: "هَلْ تَدْرِي مَا مَثَلُكَ يَا أَبَا سَلَمَةَ؟ مَثَلُ الْفُرُوجِ يَسْمَعُ الدِّيكَةَ تَصْرُخُ فَيَصْرُخُ مَعَهَا. إِذَا جَاوَزَ الْخِتَانُ الْخِتَانَ فَقَدْ وَجِبَ الْغُسْلُ".²⁶

٢/٧- وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا مُوسَى الْأَشْعَرِيَّ أَتَى عَائِشَةَ -زَوْجَ النَّبِيِّ-: فَقَالَ لَهَا: "لَقَدْ شَقَّ عَلَيَّ اخْتِلَافُ أَصْحَابِ النَّبِيِّ- ﷺ فِي أَمْرِ، إِنِّي لِأَعْظِمُ أَنْ أَسْتَقْبِلَكَ بِهِ." فَقَالَتْ: "مَا هُوَ؟ مَا كُنْتُ سَائِلًا عَنْهُ أَمَّا، فَسَأَلَنِي عَنْهُ." فَقَالَ: "الرَّجُلُ يُصِيبُ أَهْلَهُ ثُمَّ يَكْسِلُ وَلَا يُنْزِلُ؟" فَقَالَتْ: "إِذَا جَاوَزَ الْخِتَانُ الْخِتَانَ فَقَدْ وَجِبَ الْغُسْلُ". فَقَالَ أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ: "لَا أَسْأَلُ عَنْ هَذَا أَحَدًا بَعْدَكَ أَبَدًا".²⁷

٨- وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: "إِذَا جَاوَزَ الْخِتَانُ الْخِتَانَ فَقَدْ وَجِبَ الْغُسْلُ".²⁸

Muvatta'da yer alan bu dört mevkûf rivâyet, guslü gerektiren cinsel ilişkinin asgarî sınırı hakkında bilgi vermektedir. Aynı hüküm, yaklaşık aynı metinle merfû' olarak da nakledilmektedir. Buradan anlıyoruz ki, sahâbenin bu konudaki yargısı Hz. Peygamber'den duydukları hükmü tekrar etmekten ibârettir. Dolayısıyla zâhiren mevkûf olan bu rivâyetler hükmen merfû'dur. Sahîh-i Müslim'deki şu hadis, rivâyetin merfû' versiyonuna dair sadece bir örnektir:

عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: اخْتَلَفَ فِي ذَلِكَ رَهْطٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ. فَقَالَ الْأَنْصَارِيُّونَ: "لَا يَجِبُ الْغُسْلُ إِلَّا مِنَ الدَّقِيقِ أَوْ مِنَ الْمَاءِ." وَقَالَ الْمُهَاجِرُونَ: "بَلْ إِذَا خَالَطَ فَقَدْ وَجِبَ الْغُسْلُ." قَالَ: قَالَ أَبُو مُوسَى: "قَاتَنَا أَشْفِيكُمْ مِنْ ذَلِكَ." فَقَمْتُ فَاسْتَأْذَنْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَأُذِنَ لِي، فَقُلْتُ لَهَا: "يَا أُمَّاهُ -أَوْ يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ- إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْ شَيْءٍ وَإِنِّي أَسْتَحْيِيكَ." فَقَالَتْ: "لَا تَسْتَحْيِي أَنْ تَسْأَلَني عَمَّا كُنْتُ سَائِلًا عَنْهُ أَمَّا الْتِي وَلَدْتُكَ، فَإِنَّمَا أَنَا أُمُّكَ." قُلْتُ: "فَمَا يُوجِبُ الْغُسْلُ؟" قَالَتْ: عَلَى الْخَبِيرِ سَقَطَتْ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعْبَيْهِ الْأَرْبَعِ، وَمَسَّ الْخِتَانُ الْخِتَانَ فَقَدْ وَجِبَ الْغُسْلُ".²⁹

İbn Abdilberr, bu hadise çok benzer olan yukarıdaki üçüncü hadisi merfû' rivâyetleri tecrîd etmek için yazdığı et-Tekassî adlı eserinde zikretmiştir. Diğer üç rivâyet de aynı mahiyette olduğu için onların da hükmen merfû' hadisler kapsamında buraya eklenmesi yerinde olacaktır.

2.5. Namaz vakitleri

٩- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ -مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ-؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَتَبَ إِلَى عُمَايَةَ: "إِنَّ أَهَمَّ أَمْرِكُمْ عِنْدِي الصَّلَاةُ. فَمَنْ حَفِظَهَا وَحَافِظَ عَلَيْهَا، حَفِظَ دِينَهُ. وَمَنْ ضَيَّعَهَا فَهُوَ لِمَا سِوَاهَا أَضْيَعُ." ثُمَّ كَتَبَ أَنْ: "صَلُّوا الطُّهْرَ إِذَا كَانَ

²³ Muvatta', "Tahâret", 78.

²⁴ Müslim, "Hayz", 305.

²⁵ Muvatta', "Tahâret", 71.

²⁶ Muvatta', "Tahâret", 72.

²⁷ Muvatta', "Tahâret", 73.

²⁸ Muvatta', "Tahâret", 75.

²⁹ Müslim, "Hayz", 349.

الْفَيْءِ ذِرَاعًا إِلَى أَنْ يَكُونَ ظِلُّ أَحَدِكُمْ مِثْلَهُ. وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةً بَيَضَاءَ نَفْيَةٍ قَدَرُ مَا يَسِيرُ الرَّكِبُ فَرَسَخَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ. وَالْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ. وَالْعِشَاءَ إِذَا غَابَ الشَّقَقُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ. فَمَنْ نَامَ فَلَا نَامَتْ عَيْنُهُ. فَمَنْ نَامَ فَلَا نَامَتْ عَيْنُهُ. فَمَنْ نَامَ فَلَا نَامَتْ عَيْنُهُ. وَالصُّبْحَ وَاللَّجُومَ بِأَدْيَةٍ مُشْتَبِكَةٍ." 30

۱۰- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَمْرِو أَبِي سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَتَبَ إِلَى أَبِي مُوسَى أَنْ: "صَلِّ الظُّهْرَ إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ. وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ بَيَضَاءَ نَفْيَةٍ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَهَا صُفْرَةٌ. وَالْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ. وَأَخِرَ الْعِشَاءَ مَا لَمْ تَنْمَ. وَصَلِّ الصُّبْحَ وَاللَّجُومَ بِأَدْيَةٍ مُشْتَبِكَةٍ. وَأَقْرَأُ فِيهَا بِسُورَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ مِنَ الْمُفَصَّلِ." 31

۱۱- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَتَبَ إِلَى أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ أَنْ: "صَلِّ الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ بَيَضَاءَ نَفْيَةٍ قَدَرُ مَا يَسِيرُ الرَّكِبُ ثَلَاثَةَ فَرَسَخٍ. وَأَنْ صَلِّ الْعِشَاءَ مَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللَّيْلِ. فَإِنْ أَحْرُتَ فَأَلِّ شَطْرَ اللَّيْلِ، وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ." 32

۱۲- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ -مَوْلَى أُمِّ سَلَمَةَ- رَوَى النَّبِيُّ -p-؛ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: "أَنَا أُخْبِرُكَ. صَلِّ الظُّهْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَكَ. وَالْعَصْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَيْكَ. وَالْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ. وَالْعِشَاءَ مَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللَّيْلِ. وَصَلِّ الصُّبْحَ بِغَيْشٍ." يَغْنِي الْعَلَسَ. 33

Muvatta'daki bu dört rivâyet namaz vakitlerinin sınırlarını belirlemektedir. Herhangi bir sahâbinin kendi görüşüyle namaz vakitlerini belirlemesi söz konusu olamayacağından zâhiren mevkûf olan bu rivâyetlerin hükmen merfû' olduğunda, yani aslında Hz. Peygamber'den duyulduğunda şüphe yoktur. Nitekim namaz vakitlerinin sınırlarıyla ilgili bu hükümleri Hz. Peygamber'in belirlediğine dair merfû' hadisler de vardır. Aşağıdaki rivâyet, hadisin merfû' versiyonuna dair sadece bir örnektir:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَمْنِي جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عِنْدَ أُنْيَتِ مَرَّتَيْنِ. فَصَلَّى بِي الظُّهْرَ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَكَانَتْ قَدَرُ الشَّرَاكِ، وَصَلَّى بِي الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَهُ، وَصَلَّى بِي الْمَغْرِبَ حِينَ أَفْطَرَ الصَّائِمَ، وَصَلَّى بِي الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّقَقُ، وَصَلَّى بِي الْفَجْرَ حِينَ حَرَّمَ الطَّعَامَ وَالشَّرَابَ عَلَى الصَّائِمِ. فَلَمَّا كَانَ الْغَدُ صَلَّى بِي الظُّهْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَهُ، وَصَلَّى بِي الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَيْهِ، وَصَلَّى بِي الْمَغْرِبَ حِينَ أَفْطَرَ الصَّائِمَ، وَصَلَّى بِي الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ، وَصَلَّى بِي الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ. ثُمَّ التَّقَتِ إِلَيَّ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! هَذَا وَقْتُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِكَ. وَالْوَقْتُ مَا بَيْنَ هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ." 34

2.6. Secdede elleri yere koymak

۱۳- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ؛ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: "مَنْ وَضَعَ جَبْهَتَهُ بِالْأَرْضِ فَلْيَضَعْ كَفَّيْهِ عَلَى الَّذِي يَضَعُ عَلَيْهِ جَبْهَتَهُ، ثُمَّ إِذَا رَفَعَ فَلْيَرْفَعْهُمَا، فَإِنَّ الْيَدَيْنِ تَسْجُدَانِ كَمَا يَسْجُدُ الْوَجْهُ." 35

Secde sırasında ellerin de yere konulması gerektiğini belirten bu mevkûf *Muvatta*' hadisi, bir ibâdetin şekliyle ilgili olması hasebiyle ictihad yoluyla söylenebilecek bir söz değildir. Hiç şüphesiz bu hüküm, ibâdetleri öğreten Hz. Peygamber'den duyulmuş ve sonra da ona aidiyeti açık olduğundan kendisine nispet edilmeden doğrudan hüküm olarak ortaya konulmuştur. Özetle zâhiren mevkûf olsa da aslen ve hükmen merfû'dur. Bu mevkûf hadisin arka planındaki hadislerden biri, Buhârî'nin şu merfû' rivâyeti olmalıdır:

30 Muvatta', "Vukûtu's-salât", 6.

31 Muvatta', "Vukûtu's-salât", 7.

32 Muvatta', "Vukûtu's-salât", 8.

33 Muvatta', "Vukûtu's-salât", 9.

34 Ebû Dâvûd, "Salât", 2 (No. 393).

35 Muvatta', "Kasru's-salât", 60.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَمَرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظَمٍ؛ عَلَى الْجَبْهَةِ -وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ-، وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ. وَلَا تَكْفِتِ الثِّيَابَ وَالشَّعْرَ." 36

2.7. Tahiyât metni

١٤- حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ: أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَهُوَ عَلَى الْمَنَرِ يُعَلِّمُ النَّاسَ التَّشَهُّدَ، يَقُولُ: "قُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، الرَّاكَيَاتُ لِلَّهِ، الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ لِلَّهِ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا، وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ." 37

١٥- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ -رُوحِ النَّبِيِّ پ- أَنَّهَا كَانَتْ تَقُولُ إِذَا تَشَهُّدَتْ: "التَّحِيَّاتُ، الطَّيِّبَاتُ، الصَّلَوَاتُ، الرَّاكَيَاتُ لِلَّهِ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. السَّلَامُ عَلَيْكُمْ." 38

١٦- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ: أَنَّ عَائِشَةَ -رُوحِ النَّبِيِّ پ- كَانَتْ تَقُولُ إِذَا تَشَهُّدَتْ: "التَّحِيَّاتُ، الطَّيِّبَاتُ، الصَّلَوَاتُ، الرَّاكَيَاتُ لِلَّهِ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا، وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. السَّلَامُ عَلَيْكُمْ." 39

١٧- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ؛ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَتَشَهُّدُ فَيَقُولُ: "بِاسْمِ اللَّهِ، التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، الصَّلَوَاتُ لِلَّهِ، الرَّاكَيَاتُ لِلَّهِ، السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا، وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، شَهِدْتُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، شَهِدْتُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ." يَقُولُ: "هَذَا فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ، وَيَدْعُو إِذَا قَضَى تَشَهُّدَهُ بِمَا بَدَأَ لَهُ، فَإِذَا جَلَسَ فِي آخِرِ صَلَاتِهِ تَشَهُّدَ كَذَلِكَ أَيْضًا، إِلَّا أَنَّهُ يَقْدِمُ التَّشَهُّدَ، ثُمَّ يَدْعُو بِمَا بَدَأَ لَهُ، فَإِذَا قَضَى تَشَهُّدَهُ وَأَرَادَ أَنْ يُسَلِّمَ قَالَ: السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ عَنْ يَمِينِهِ، ثُمَّ يَرُدُّ عَلَى الْإِمَامِ، فَإِنْ سَلَّمَ عَلَيْهِ أَخَذَ عَنْ يَسَارِهِ رَدَّ عَلَيْهِ." 40

Bu dört mevkûf *Muvatta'* rivâyeti, namazda okunan tahiyâtın metnine dairdir. Namazın şekil ve içerik olarak tamamen Hz. Peygamber'den menkûl olduğu gerçeği hatırlandığında tahiyât metninin bir sahâbî tarafından oluşturulamayacağı kolayca anlaşılır. Dolayısıyla bu rivâyetler zâhiren mevkûf olsa da aslen merfû'dur. Nitekim bu metinler önemsiz bazı farklarla birlikte merfû' olarak da rivâyet edilmiştir. Diğer yandan İmâm Mâlik gibi bir müçtehidin, Hz. Ömer'den gelen rivâyeti, -aslen mevkûf olarak değerlendirdiği halde- İbn Mes'ûd'dan gelen merfû' rivâyete tercih etmesi düşünülemez. İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'den naklettiği şu tahiyât metni de Hz. Ömer'in okuduğu tahiyâtın aslının merfû' olduğunu göstermektedir:

قال ابن مسعود: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -وَكَفَى بَيْنَ كَفَيْهِ- التَّشَهُّدَ، كَمَا يُعَلِّمُنِي السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ: "التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ." وَهُوَ بَيْنَ ظَهْرَانَيْنَا، فَلَمَّا قُبِضَ قُلْنَا: "السَّلَامُ -يَعْنِي- عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ." 41

36 Buhârî, "Ezân", 134 (No. 812).

37 Muvatta', "Salât", 53.

38 Muvatta', "Salât", 55.

39 Muvatta', "Salât", 56.

40 Muvatta', "Salât", 54.

41 Buhârî, "İsti'zân", 28 (No. 6265).

2.8. Secde yerini namazda elle düzeltmek

۱۸- حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الْقَارِي أَنَّهُ قَالَ: "رَأَيْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ إِذَا أَهْوَى لِيَسْجُدَ مَسَحَ الْخَصْبَاءَ لِمَوْضِعِ جَبْهَتِهِ مَسْحًا خَفِيفًا." 42

۱۹- وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ أَبَا ذَرٍّ كَانَ يَقُولُ: "مَسَحَ الْخَصْبَاءَ مَسْحَةً وَاحِدَةً، وَتَرَكُهَا خَيْرٌ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ." 43

Secde edilecek yerdeki taşları elle düzeltmeyle ilgili bu iki mevkûf rivâyet, aşağıdaki merfû rivâyete dayanmaktadır:

عَنْ مُعَيْقِبٍ، قَالَ: ذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْحَ فِي الْمَسْجِدِ يَغْنِي الْحَصَى قَالَ: "إِنْ كُنْتَ لَا بُدَّ فَأَعْلَأْ فَوَاحِدَةً." 44

2.9. Namaza yetişmek

۲۰- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ؛ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ يَقُولُ: "إِذَا فَاتَتْكَ الرَّكْعَةُ فَقَدْ فَاتَتْكَ السَّجْدَةُ." 45

۲۱- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ؛ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ وَزَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ كَانَا يَقُولَانِ: "مَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ السَّجْدَةَ." 46

۲۲- وَحَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ؛ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يَقُولُ: "مَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ السَّجْدَةَ. وَمَنْ فَاتَهُ قِرَاءَةُ أَمِ الْقُرْآنِ فَقَدْ فَاتَهُ خَيْرٌ كَثِيرٌ." 47

Rek'ata yetişmiş sayılmak için rukû'ya yetişmenin şart olduğunu dile getiren bu üç mevkûf rivâyet, ilgili sahâbîlerin Hz. Peygamber'den duydukları bilgilendirmenin ifade edilmesinden ibarettir. Nitekim Mâlik *Muvatta'*nda bu mevkûflardan önce şu merfû rivâyeti de nakletmiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلَاةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ." 48

Ayrıca sahâbenin namaz ibadetiyle alakalı böyle bir konuda mücerred ictihadla söz etmesi mümkün değildir.

2.10. Cum'aya yetişmek

۲۳- حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: "مَنْ أَدْرَكَ مِنْ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ رَكْعَةً فَلْيَصِلْ إِلَيْهَا أُخْرَى." قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: "وَهِيَ السُّنَّةُ." 49

Bir rek'atine yetişince cum'a namazına yetişilmiş olacağına dair bu maktû rivâyet, sonundaki "bu sünnettir" ifâdesiyle aslının merfû olduğunu zaten belirtmektedir. Bu hadisin merfû aslı Nesâî'nin naklettiği şu hadis olabilir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ أَدْرَكَ مِنْ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ رَكْعَةً فَقَدْ أَدْرَكَ." 50

42 Muvatta', "Kasru's-salât", 42.

43 Muvatta', "Kasru's-salât", 43.

44 Müslim, "Mesâcid", 47 (No. 546).

45 Muvatta', "Vukûtu's-salât", 16.

46 Muvatta', "Vukûtu's-salât", 17.

47 Muvatta', "Vukûtu's-salât", 18.

48 Muvatta', "Vukûtu's-salât", 15.

49 Muvatta', "Cumua", 11.

Metni itibariyle bu rivâyetin yukarıdaki bir önceki konunun rivâyetleriyle çeliştiği ve “cum’a” ekini içermesi yönüyle şazz olduğu düşünülebilir. Öyle olduğu varsayılsa bile Zührî'nin bu sözünün belirtilen rivâyetlerin âmm ifâdesinin şumulüne girdiği ve bu nedenle ifade edildiği söylenebilir.

2.11. Hudeybiye umresi

٢٤- وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُ بَلَغَهُ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَلَّ هُوَ وَأَصْحَابُهُ بِالْحُدَيْبِيَّةِ، فَتَحَرَّوْا الْهَدْيَ، وَحَلَقُوا رُءُوسَهُمْ، وَحَلُّوا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ قَبْلَ أَنْ يَطُوفُوا بِالْبَيْتِ، وَقَبْلَ أَنْ يَصِلَ إِلَيْهِ الْهَدْيُ، ثُمَّ لَمْ يُعْلَمَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَمَرَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِهِ، وَلَا مِمَّنْ كَانَ مَعَهُ أَنْ يَفْضُوا شَيْئًا، وَلَا يَعُودُوا لِشَيْءٍ.⁵¹

İbn Abdilberr, *et-Tekassî*'de muttasıl senedli merfû' rivâyetlerden sonra muttasıl olmayan rivâyetlere de bir ek olarak yer vermiştir. Ancak muttasıl olmayan merfû' rivâyetlerden biri olan yukarıdaki rivâyeti ilgili eserde göremedik. Muhtemelen gözden kaçmış olmalı diye düşünüyoruz ve buraya ekliyoruz.

2.12. Ninenin mirası

٢٥- قَالَ مَالِكٌ: "وَلَا مِيرَاثَ لِأَحَدٍ مِنَ الْجَدَّاتِ إِلَّا لِلْجَدَّتَيْنِ؛ لِأَنَّهُ بَلَغَنِي: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَرَثَ الْجَدَّةِ، ثُمَّ سَأَلَ أَبُو بَكْرٍ عَنْ ذَلِكَ، حَتَّى أَتَاهُ النَّبِيُّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: أَنَّهُ وَرَثَ الْجَدَّةِ، فَأَنْفَذَهُ لَهَا، ثُمَّ أَتَتْ الْجَدَّةَ الْآخَرَى إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَقَالَ لَهَا: "مَا أَنَا بِرَأِيْدٍ فِي الْفَرَايِضِ شَيْئًا، فَإِنْ اجْتَمَعْتُمَا فَهُوَ بَيْنَكُمَا، وَأَيُّكُمَا خَلَّتْ بِهِ، فَهُوَ لَهَا." قَالَ مَالِكٌ: "ثُمَّ لَمْ نَعْلَمَ أَحَدًا وَرَثَ غَيْرَ جَدَّتَيْنِ مُنْذُ كَانَ الْإِسْلَامُ إِلَى الْيَوْمِ."⁵²

İbn Abdilberr, belâgan nakledilen bu rivâyete *Tekassî* adlı eserinde yer vermemiştir. Oysa belirlediği kurallar çerçevesinde en azından ek kısmına dâhil etmesi gerekirdi.

2.13. Canlı hayvanın et karşılığı satılması

٢٦- وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: "نُهِِيَ عَنْ بَيْعِ الْحَيَوَانِ بِاللَّحْمِ." قَالَ أَبُو الزِّنَادِ: فَقُلْتُ لِسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ: "أَرَأَيْتَ رَجُلًا اشْتَرَى شَارَفًا بِعَشْرَةِ شِيَاهٍ؟" فَقَالَ سَعِيدٌ: "إِنْ كَانَ اشْتَرَاهَا لِيُنَحْرَهَا، فَلَا خَيْرَ فِي ذَلِكَ." قَالَ أَبُو الزِّنَادِ: "وَكُلُّ مَنْ أَدْرَكَتْ مِنَ النَّاسِ يَنْهَوْنَ عَنْ بَيْعِ الْحَيَوَانِ بِاللَّحْمِ." قَالَ أَبُو الزِّنَادِ: "وَكَانَ ذَلِكَ يُكْتَبُ فِي عُهُودِ الْعُمَالِ فِي زَمَانِ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ وَهَشَامِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ يَنْهَوْنَ عَنْ ذَلِكَ."⁵³

İmâm Mâlik, bu rivâyetten bir öncesinde hadisin merfû' versiyonunu nakletmiştir. Dolayısıyla bu rivâyetin aslen merfû' olduğu açıktır. İbn Abdilber, belki de tekrar olmasın diye bu rivâyeti *Tekassî*'ye eklememiştir.

Bunlar dışında Muhammed Fuâd Abdülbâkî tarafından *Muvatta*'nın Leysî basımında zikredilen fakat gerek A'zamî gerek İbn Abdilberr tarafından Leysî nüshasında yer almadıkları belirtilen şu iki hadis de vardır:

a) Adağın şartıyla ilgili;

وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ الْأَيْلِيِّ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ الصِّدِّيقِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعهُ، وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَ اللَّهَ فَلَا يَعْصِه."⁵⁴

⁵⁰ Nesâî, “Cumua”, 41 (No. 1425).

⁵¹ Muvatta', “Hac”, 98.

⁵² Muvatta', “Ferâiz”, 6.

⁵³ Muvatta', “Buyû”, 66.

⁵⁴ Muvatta', “Nuzûr”, 8.

Muhammed Fuâd Abdülbâkî, bu rivâyeti Leysî nüshasında zikretmektedir. Ancak A'zamî, bu rivâyetin yazma Leysî nüshalarında olmadığını belirtmektedir.⁵⁵ Nitekim İbn Abdilberr de bu görüştedir.⁵⁶

b) Hummâ ateşiyle ilgili;

حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "الْحُمَّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ، فَأُطْفِئُوهَا بِالْمَاءِ."⁵⁷

Muhammed Fuâd Abdülbaki kendi tahkikli basımında bu rivâyeti zikretmiştir. Ancak A'zami, bu rivâyetin Leysî'nin yazma nüshalarında olmadığını belirtmektedir.⁵⁸ Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin kaleminin sürçmüş olması muhtemeldir. Dolayısıyla *Tekassî*'de olmaması doğal karşılanmalıdır.

Sonuç

İbn Abdilberr, *Muvatta* 'da yer alan merfû' hadisleri tecrîd etmek üzere *et-Tekassî* adıyla bir kitap kaleme almış; muttasıl olan ve olmayan bütün *Muvatta* ' rivâyetlerini Leysî nüshasını esas alarak bu eserde bir araya toplamaya çalışmıştır. Bunu yaparken kimi zaman hükmen merfû' rivâyetleri de tecrîd çalışmasına ilâve etmiştir. Ancak sebebini tespit edemediğimiz şekilde bazı hükmen merfû' hadisleri dışarıda bırakmıştır.

Bu çalışmada İbn Abdilberr'in eksik bıraktığını düşündüğümüz 26 hükmen merfû' rivâyet tespit edilip derlenmiştir. Bunu yaparken İbn Abdilberr'in de sıkça yaptığı gibi merfû' rivâyeti de bulunan zâhiren mevkûf olan rivâyetler esas alınmıştır. Böylece hangi hadisin hükmen merfû' olduğu noktasındaki tartışmalardan uzak kalınması hedeflenmiştir.

Tespit edilen 26 rivâyet, şu 13 konuya aittir: Namazda burnun kanaması, yatarak uyuyan kimsenin abdestinin bozulması, cünüpkken uyumak ve yemek için abdest alınması, guslü gerektiren cinsel ilişki, namaz vakitleri, secde de elleri yere koymak, tahıyyat metni, secde yerini elle düzeltmek, namaza yetişmek, cum'aya yetişmek, Hudeybiye umresi, ninenin mirası ve canlı hayvanın et karşılığı satılması. Bunlar içinde özellikle tahıyyat metniyle ilgili rivâyetin İbn Abdilberr tarafından başka rivâyetlerde yaptığı gibi hükmen merfû' olarak değerlendirilmiş olmaması dikkat çekicidir.

Bahsi geçen 26 rivâyet *et-Tekassî*'deki 850 rivâyete eklendiğinde Leysî yoluyla gelen merfû' *Muvatta* ' rivâyetlerinin sayısı 876'ya çıkmaktadır. Böylece bu çalışmayla Leysî nüshasında yer alan merfû' hadisler ikmal edilmiş ve sayıları konusunda daha doğru bir sonuca varılmış olmaktadır.

Ayrıca bu çalışmayla, İbn Abdilberr tarafından yapılan tekrarlar, Leysî nüshasında olmadığı halde esere onun tarafından eklenen 3 rivâyet de tespit edilmiştir. Yine Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin Leysî nüshasında olmadığı halde *Muvatta* ' basımına eklediği 2 rivâyete de dikkat çekilmiştir. Böylece Leysî nüshasında yer alan merfû' rivâyetlerin sayısı konusunda daha doğru bir sonuca varılması hedeflenmiştir.

⁵⁵ A'zamî, 3/678.

⁵⁶ İbn Abdilberr, *Tekassî*, 1/529.

⁵⁷ *Muvatta* ', "Ayn", 16.

⁵⁸ A'zamî, 5/1379.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebûbekr Abdürrezzâk b. Hemmâm. *Musannef*. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403 hicrî.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Şahîhü'l-Buḥârî*. Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2011.
- Câsim, Leys Suûd. "İbn Abdülber en-Nemerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/269-272. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Cevherî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdullâh el-Gâfikî. *Müsnedü'l-Muvatta'*. Beyrût: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1997.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ty.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdurahmân en-Nemerî. *et-Tekassî limâ fi'l-Muvatta' min hadîsi'n-Nebî*. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve's-suûni'l-İslâmiyye, 2012.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdurahmân en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânid*. Magrib: Vizâretü umûmu'l-evkâf ve's-suûni'l-İslâmiyye, 1387 hicrî.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'* (Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivâyeti). thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2005.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'* (Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivâyeti). thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî. Abu Dabi: Müessesetü Zâyid, 2003.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Şahîhü Müslim*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *el-Müctebâ mine's-Sünen*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Haleb: Mektebü'l-matbûatü'l-İslâmiyye, 1986.